

DOSTOYEVSKİ ve BÜYÜK ENGİZİSYONCU
Eritis sicut Dei, bonum et malum cognoscētis!
(Tanrı gibi olacaksınız, iyi ve kötüyü bileceksiniz)

Yazan : L. Trilling ve E. Wasiolek
Tercüme : Yrd. Doç. Dr. Şahin UÇAR (*)

Modern fikir dünyası üzerinde büyük tesiri olan Rus yazarı Dostoyevskinin eserlerinde hürriyet ve sosyal organizasyon problemleri hakkında esaslı felsefi spekülasyonlar vardır. Dostoyevski'nin bu yönü üzerinde duran kısa bir makale ile "Karamazof Kardeşler" adlı eserindeki "Büyük Engizisyoncu"nun menkıbesi kısmına dair iki tefsiri tercüme ederek Türk münevverlerinin dikkatine sunuyorum. Dostoyevski isimli ilk makale ve "Büyük Engizisyoncu"nun şerhlerinden biri E. Wasiolek tarafından, diğer tefsir ise L. Trilling tarafından yazılmıştır. Bilhassa "Büyük Engizisyoncu" menkıbesinde Dostoyevski kaliteli bir tarih felsefesi spekülasyonu yapmaktadır. Tabii bu tefsirlerle birlikte "Karamazof Kardeşler"deki "Büyük Engizisyoncu" menkıbesini de yeniden okumak ve mukayese etmek iyi olur.

Dostoyevsky (1) : Existansialist düşüncenin müjdecisi sayılan Rus romancısı ve deneme yazarıdır. Moskova'da doğdu ve önce Moskova, b-i lahare St. Petersburg'da (askeri mühendislik okulunda) tahsil gördü. 1849'da ütöpik bir sosyalist gurubun, gizli bir organizasyon şeklinde teşkilatlanan Petrachevsky gurubunun, bir üyesi olarak tevkif olundu ve sekiz yıllık bir mahkûmiyetle Sibirya'ya gönderildi. Bu tevkif ve hapisane hayatı, 10 yıl mesleğini icra etmesine mani oldu. Sibirya'dan döndükten sonra, ömrünün sonuna kadar politik kanaatleri bakımından son derece muhafazakar, mutaassıp bir otokrasi taraftarı ve ortodoks akidenin sarsılmaz bir müdafii olarak kaldı. 1860'larda Batı Avrupa'ya yaptığı muhtelif seyahatler hayatı boyunca batıya karşı taşıdığı amansız nefretini koyulaştırdı. Eserlerinin çoğunda 19. yüzyılın ilmi ve rasyonel hümanizminin iddialarını tahrip etmek ve gerçek hürriyetin şartı olarak Tanrı'nın ve imanın zaruri olarak mevcut olması gerektiğini göstermek gayesini gü-

(*) Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
(1) Edward Wasiolek, F. M. Dostoyevsky, The Encyclopedia of Philosophy New York, 1967.

der. En ehemmiyetli eserleri İnsançıklar (1846), İkinci Kişilik (1946), Ölüler Evi (1860), Ezilenler (1861), Yeraltından Notlar (1864), Suç ve Ceza (1866), Budala (1869), Ecinniler (1871-1872), Delikanlı (1875) ve Karamazov Kardeşler (1879-80)'dir.

Dostoyevsky'nin bütün yazıları hürriyet problemi üzerinde temerküz eder. "Neye cevaz vardır ve neye müsaade edilmemiştir?" sualini Dostoyevsky tekrar tekrar dramatize etmiştir 'ki, insan Onun eserlerinin tekmül seyrini, hürriyet sınırlarının adeta dramatik bir teste tâbi tutuluşu ve hürriyet mefhumunun muhtevası olarak kastettiği şeyin, tetrici olarak terakkî eden bir surette imbikten geçirilip netleştirilmesi, olarak mülahaza edebilir.

Dostoyevsky'e göre, insan cemiyet, iktisadî şartlar, kanunlar, tarih, kilise ve bilhassa Tanrı tarafından tahdit edilmiştir; yüzlerce müessese ve binlerce şartla tarif, tahdit ve tesbit edilmiştir. Fakat insan tahdid edilme istemez : hür olmak ve tam manasıyla hür olmak ister. Dostoyevsky'e göre bu, insanın bir şahsiyete sahip olmasının vazgeçilmez şartıdır.

Dostoyevsky'in hür insanı bir (devrimci) olmak zorundadır. Hür insan, cemiyet, iktisadî şartlar, din, diğer insanlar ve kendi tercüme-i hâlinin meydana getirdiği şahsiyeti reddetmektedir. Golyadkin, (Dostoyevsky'nin kariyerinin başlangıç devri hikayesi İkinci Kişilik'in (1846) kahramanı) sosyete, iktisadî şartlar ve kendi fiillerinin meydana getirdiği şahsiyet olmayı reddeder : Belirli dereceden bir memur, Patrushka isimli bir hizmetkarla Shestilavochnaya caddesinde yaşayan, ne fakir, ne zengin olmayan biri, kölece muti bir şey, şöyle biraz iki yüzlü ve can sıkıcı bir adam! O, Golyadkin'e karşı bir ikinci şahsiyet yaratmak suretiyle isyan eder. Hoşlanmadığı bütün hususiyetlerini ikizine mal ederek, muhayyilesinde ikinci bir şahsiyet yaratmaya muktedir. İyi, cesur, akıllı bir kahraman! Diğer insanların gördüğü Golyadkin bir hatadır. Gerçek olan onun muhayyilesinde yaşadığı ve şartların meydana getirdiği kendi şahsiyetini reddetmek ve kendisini yaratmak hakkı hususundaki hürriyetini, ta delirinceye kadar müdafaa eder.

Dostoyevsky'nin ilk devir fikriyatını en iyi ifade eden eser İkinci Kişilik, Yeraltı Notları'nı açıkça müjdelemektedir ki onda, yazarın hürriyet mefhumu, insan oğlunun şahsiyetini arayışı, tam kemaliyle ifadesini bulmuştur. Dostoyevsky'nin olgunluk zamanına ait felsefî görüşlerini anlamak için Yeraltından Notlar en iyi kaynak ve bir anahtar eser olma durumundadır .Hakkı olarak, müteakip romanların dramatik zaferlerine bir büyük felsefî prelüd olarak alkışlanmıştır. Yeraltı insanı Dostoyevsky'nin hür insanını tam manasıyla temsil etmektedir. Tahdit edilmeye son had-

de kadar isyan eder ve bunu felsefî bir prensip derecesine yükseltir. Üç çeyrek asır sonra gelen existansialistler gibi o da, bir "en marge" halindedir, daha öteye gitmenin mümkün olmadığı karanlık hududları zorlar. O, sadece cemiyete karşı değil, kendisine karşı bile, bir defaya, sadece bugüne veya yarına mahsus olmak üzere değil, devamlı olarak isyan halindedir.

Dostoyevsky'nin radikal muasırları, bilhassa N. G. Chernyshevsky, "Felsefede Antropolojik Prensip" (1860) isimli eserinde, insanın ahlakî tabiatına ait kanunların keşfedilmesinin sadece bir zaman meselesi olduğunu, iddia etti. Bu kanunlar keşfedilince rasyonel insan tercihlerini zarurî olarak bu kanunlara göre yapacaktır. Yeraltı İnsanı, Dostoyevsky'nin, beşerî saadetin rasyonel bir tarzda organizasyonu iddialarına karşı çok sert bir cevabını teşkil etmektedir. Yeraltı İnsanı tabiat kanunlarını kabul etmeyi reddeder. İlme, mantık kaidelerine, bilginin sistematik terakümü hareketinin tamamına karşı, Chernyshevsky'nin "Kristal Palas"ına karşı, insanın elde etmek istediği ve korktuğu her şeye karşı Yeraltı İnsanı, kendi ünik, kötü niyetli sübjektif dünyasını koyar : Arzu, rüya, ümit, zulüm, ızdırıp, aşağılık şeyler, kötü maksatlar. Eğer tabiat kanunları (akılla sınırlandırılmış olarak) gerçekten mevcut ise o zaman "hür irade" akıl tarafından ergeç defedilecek bir illüzyondan ibarettir. Fakat, "Yeraltı İnsanı", insanın tabiat kanunlarını ve saadetin rasyonel organizasyonunu reddedeceğini, çünkü onun hem kendi kaprislerini takip edeceğini ve başkalarını ince ince iğnelemeyi veya kendisinin iğnelenmesini tercih edeceğini iddia eder. Eğer onun sübjektif isyanı, tam, kompleks ve gerçek olan (ki akıl onun küçük bir parçasıdır tamamı değil) bir realite ise, o halde aklın kanunları bir illüzyon, bir rüyadır : Beşerî ilmin çocukluk devri üzerinde yükselen bir sis gibi. Bu acıip diyalektikte rüya olan hangisidir, gerçek hangisi?... Tabiat kanunları mevcut mudur?... İnsan, sonsuz bir hesap serisinin neticesi olan bir fonksiyonu mu yerine getirmektedir; yoksa kendi aptalca arzusunun tatlı kıvrımlarını takip etmekte hür müdür? Bu sualin cevabı ne olursa olsun, biz biliyoruz ki Yeraltı İnsanı ve Dostoyevsky'e göre bu kanunlar mevcut değildir, çünkü bizzat akıl objektif bir varlık olarak mevcut değildir. Dostoyevsky'nin dünyasında akıl yoktur; sadece akıl yürütenler vardır. Bütün rasyonel fomüllerin arkasında bir formül yapan vardır ve bütün tamimlerin arkasında bir tamim yapan vardır. Dostoyevsky'nin dünyasında fikir sahibi olan insanlardan müstakil olarak "idealler" mevcut değildir .Dostoyevsky için bir fikir daima bir şahsın mantığıdır. Her çeşit akıl yürütme, üstü örtülü bir tarzda bir arzunun ifadesinden ibarettir. İnsan tamamiyle sübjektif ve tam manasıyla hürdür.

Mamafih bu hürriyet, insanların aksiyonları ve başkalarına karşı dav-

ranışları hakkında, zimnen amansız ve korkunç bir gerçeğe delalet eder. Eğer bir şahsın tabiatı için kanunlar mevcut değilse - ve eğer bu şahıs hür olacaksa bu mümkün de olmayacağına göre - o halde insanı bağlayan yegane kanun kendi arzusuna uymaktan ibarettir. Eğer insanın gayesi kendisinden ibaretse, o zaman diğer insanlar da dahil olmak üzere her şeyi bu gayeye hizmet ettirecektir. Hatta daha da fazlası her çeşit "apriori gerçek" bir illüzyon haline gelir. Aksi takdirde gerçeğin bizim tercihlerimize tekaddüm etmesi ve bizim tercihlerimizin onun tarafından tayin edilmiş olması gerekecekti. Dostoyevsky'nin hürriyet mefhumunda, hakikatin mutlak, zamana tabi olmayan bir tarzda ve bizim tercihlerimizden önce mevcut olması mümkün değildir. Hakikat, onun dünyasındaki bütün diğer şeyler gibi bizim arzumıza bağlıdır. Bunun zimnen delalet ettiği şeyler korkunçtur; bütün prensip aksiyonları, her nevi diğer gamlık hareketi, bütün iyi, güzel, faziletli, makul icraatlar sadece zahiren böyledirler.

Ne kadar çok naive, hassas ruhlı, romantik kimseler bunlara inanmak istemiş olursa olsun, hiç bir şey ifade etmez. Bunlar gerçekte kendi kendini aldatmadır. Çünkü realite bir hür iradenin bütün diğer hür iradelerle ölesiye mücadelesinden ibarettir.

Yeraltı insanının mutlak hürriyeti Dostoyevsky'yi, bir gerçeği veya prensibi, iyilik veya kötülüğü, meziyet veya kusuru olmayan bir kainatın mutlak dehşeti neticesine getirdi, Kainatın bu nihilist telakkisi L. I. Shestov ve Nietzsche gibi filozofları iradenin çıplak arzusuna dair kapkara bir vecde götürürken, Dostoyevsky'yi de çözülmesi imkansız gibi görünen bir dilemma ile karşılaştırdı: Hürriyet en yüksek hayır gayesidir, zira insan hür olmadıkça insan sayılmaz. Fakat hürriyet aynı zamanda en büyük kötülüktür. Çünkü bu durumda insan sınırsız tahripkarlık da dahil her şeyi yapmakta hürdür.

Dostoyevsky'nin Yeraltından Notlar'ı bitirdikten sonra karşılaştığı problem, zimnen delalet ettiği tahripkarlığı frenleyerek, hürriyetin nasıl muhafaza edilebileceği idi. Bundan sonraki romanı Suç ve Ceza'da bir çözüm yolunu dramatize etmeye teşebbüs etti. Suç ve Ceza cemiyet üzerinde serbest bırakılmış "hür iradenin" neticelerini tahlil eder, ve aynı zamanda hür iradeyi frenleyecek bir güç bulmaya çalışır. Bu güç Tanrıdır, fakat bu durumda Tanrı da kendi kendisiyle mütenakız bir vaziyete düşer. Nasıl ki beşerî saadetin rasyonel bir tarzda organizasyonu gayreti, hür iradenin bir sosyal strüktür tarafından tahrip edilmesi şeklinde, tahripkar olmak neticesiyle karşılaşır, aynı şekilde Tanrı da hür iradenin tahripkar karakterini frenlemek için hürriyeti imha etmiş olacaktır. Bu dilemma ve bunun için bir çözüm yolu arayış, Suç ve Ceza'yı takip eden büyük romanları dramatik bir şekilde haber vermektedir.

Budala'daki Nastasya Filipovna, Ecinniler'deki Nicholas Stavrogin ve Kirilov, Karamazov Kardeşler'deki İvan Karamazov gibi karakterlerde Dostoyevsky inanılmaz bir yaratıcı hüner ve dramatik kudretle, hür iradenin delalet ettiği tahripkarlığı teşhir etti. Nicholas Stavrogin son haddine kadar hürriyet içinde yaşamaya muvaffak olur, korkuyu yener, ahlaki prensiplere ve halkın naktâ-i nazarına aldırış etmez ve onun bu başarısı intihar ile son bulur: Böylece yaşamak sevk-i tabiisine karşı da zafer kazanır! Kirilov mutlak hürriyetin mantıkî neticelerini dehşet verici bir açıklıkla sezer ve bu mantığın zarfî bir neticesi olarak kendini öldürür. Hürriyetin hayatı mahvetmesi, mümkün olan yegane netice değildir. Zira hayat veren bir hürriyet de vardır. Dostoyevsky, Suç ve Ceza'nın Raskalnikov'unda ve Budala'nın prens Miyshkin'inde müphem bir başarıyla ve en ziyade muvaffak olduğu Karamazov Kardeşler'deki Alyoşa ve Zosima baba tipleriyle, "hayata kavuşturan hürriyeti" cisimleştirmeye teşebbüs etti.

Hürriyetin bu iki çeşidi "Büyük Engizisyoncunun menkibesindeki" Büyük Engizisyoncu ve İsa şahsiyetlerinde tam manasıyla cisimleştirilmiş ve birbiriyle mücadele halinde tasvir edilmiştir. (Karamazov Kardeşler'deki bu pasaj, bu güne kadar yazılmış nesir edebiyatının en büyük parçalarından biridir.) İsa'nın hürriyeti, rasyonel isbatın teminatı, mucizeler veya kalabalığın desteği olmaksızın, korku dolu ve yalnızlık içindeki endişeli bir insan tarafından verilen - kayıtsız şartsız - sadakat ve imandır. Büyük Engizisyoncunun hürriyet anlayışı ise, en cazip formu içinde takdim olunmuş, üstün iradenin hürriyetidir. Büyük Engizisyoncu, insanı sever, her ne kadar onun zayıf olduğunu bilirse de ve her ne kadar insanın mezarın ötesinde 'boşluk'la karşılaşacağı kanaatinde ise de, onu ruhi ve maddi bakımdan rahatlatmak için çalışır. Dostoyevsky, Büyük Engizisyoncu'nun İsa'ya ve onun hürriyet anlayışına karşı yürüttüğü mantığı o kadar kuvvetli bir şekilde dramatize etmiştir ki o zamandan beri İsa'nın mı, yoksa Büyük Engizisyoncunun mu haklı olduğu hususunda tenkidî görüş ikiye bölünmüştür. Şüphesiz Dostoyevsky, İsa'nın yanındaydı, ancak her okuyucunun hür ve endişeli bir yalnızlık içinde hangisini tercih edeceğine kendisinin karar vermesini istemiştir.

'Büyük Engizisyoncu' Hikayesine Lionel Trilling'in Yazdığı Tefsir *

"Büyük Engizisyoncu" kadar modern şuura tesir etmiş, veya insan kaderine dair her nevi spekülasyona bu kadar müsait olmuş, başka hiç bir edebi eserin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu hikayenin uyardığı hususi alakayı açıklamak zor değildir. Dostoyevsky son derece

(1) L. Trilling, The Experience of Literature, New York, 1967, s. 482-485.

cüretli ve sade bir biçimde, modern zihniyeti meşgul eden iki büyük mefhumu, bir yanda hürriyeti diğer yanda emniyet ve mutluluğu karşı karşıya getiriyor. Bu mefhumları iki üstün insan karakterinde tecessüm ettiriyor: Hikayedeki bütün konuşmaları yapan şahıs, otoritesini bize, sadece çok yaşlı, güçlü ve akıllı olduğu için empoze etmiyor, bilakis o Şeytanın bizzat kendisidir; ve hiç konuşmayan diğer şahıs ise ulûhiyettir. Başka hiç bir modern edebi eser insan kaderi üzerinde bu kadar heybetli mü-nasebetler çerçevesinde spekülasyon yapmamıştır.

Bugünkü okuyucuya Dostoyevsky'nin "Büyük Engizisyoncu"yu 1879'da yazmış olduğunu öğrenmek bir sürpriz teşkil edebilir. Zira hikaye bu günlerde bizim aktüel tecrübemiz sayesinde bildiğimiz fakat Dostoyevsky'nin bilmediği bir sosyal organizasyon biçimini, totaliter devleti, gerçekleşmiş bir vakıa olarak göstermektedir. Son nesillerin tarihi bu çeşitten bir cemiyet yapısı çerçevesi içinde anlatılabilir, zira Hitler'in Üçüncü Reich'ı, Mussolini'nin Faşist İtalya'sı, Sovyet Rusya ve Çin bunun dikkati çeken misalleridir. Totaliter devlet polis güçlerini kullanarak teba'sının faaliyetlerini kontrol etmektedir; aynı zamanda, dikkate değer bir muvaffakiyet derecesi ile onları endişe ve düşünceden kurtaracak olan maddi ve sosyal faydalar temin ederek (veya vaad ederek) rıza ve muhabbetlerini de kazanmaya teşebbüs etmektedir. Devlet, halkının iyiliğini düşünmek mesuliyetini üzerine almak suretiyle, kendi irade ve insiyatiflerini yönetime katılan delegelere emanet etme - aslında bu haklarından feragat etmeleri - şartıyla, kendini halka bir babalık (devlet baba) kisvesi altında gösterir. Tabii ki halkının refahını mevcudiyetlerinin başlıca gayesi olarak gören sınırlı demokratik devletler de vardır - en sık zikredilen nümunesi İsveç - ve denilebilir ki, şöyle veya böyle, bugünün yüksek derecede gelişmiş bütün sosyal organizasyon teorilerinde halkın menfaatleri (welfare) fikri bir rol oynamaktadır. Fakat hatta demokratik cemiyetlerde, ve hatta tebasının emniyet ve gönül hoşluğunu taahhüt etmenin bir yönetimin vazifesi olduğu görüşünün taraftarları arasında bile, böyle bir programın, aşırı gidildiği takdirde, insanları konformizm ve pasifliğe ikna etmek suretiyle ifsad edeceği; insanları şahsi hürriyetlerinden vaz geçmeğe - ki biz halkı gerçek insan yapan şeyin bu olduğuna inanırız - sevk edeceğine dair korkular sık sık ifade edilmektedir. Ve işte tam da bu 'hürriyetten vaz geçmek'dir ki Büyük Engizisyoncuya göre beşeriyetin sulh ve saadeti için zaruri bir şarttır ve o, herşeye gücü yeten ve herşeyi temin eden bir devlet sayesinde, bunun meydana getirileceğini tam bir itimatla beklemektedir.

'Büyük Engizisyoncu'nun tarihi basireti gerçekten dikkate değer, fakat sanki hayalî bir şeymiş gibi bu yüzden şaşırmamıza lüzum yok. Bu hususiyet, Dostoyevsky'nin kendi zamanındaki entellektüel hayat içinde çok

rastlanan sosyal ve politik spekülasyonları ciddi olarak ele almak arzusunun, ve onun o zamanlar sadece teoride ve bir arzu olarak mevcut olan şeylerin, zamanla kuvveden fiile geçerek gerçekleşebileceğine olan inancından doğmaktadır. Sadece acı bir şekilde menfi olarak tefsir ettiği sosyalizm ideallerini tasavvur etmek ve bunları mümkün olan en son ifrat haline göre tahayyül etmek, Dostoyevsky'nin Büyük Engizisyoncunun devletinin hususiyetlerinden çoğunu idrak etmesine yetmiştir. Bu devletin diğer hususiyetleri ise, Rusya'nın millî kilisesi olan Grek Ortodoks Kilisesinin heyecanlı bir müntesibi olan Dostoyevsky'nin Roma Katolik Kilisesine duyduğu düşmanlığın mahsulüdür.

Dostoyevsky'nin Roma Kilisesine yaptığı tenkidde gerçekte yeni olan hiçbir şey yoktur. Hatta onun, Roma Katolikliğinin bir devlet sosyalizminin tatbik vasıtası olduğu şeklindeki garip fikri dahi, Roma Kilisesine tevcih edilen eski bir suçlamanın yeni ve hayal gücü daha zengin bir versiyonudur. Eskiden de kilisenin, maneviyat ve hakikata bağlılığını feda etmek bahasına dünyevî gücünü kurmaya çalıştığı, Sezarlara mahsus şahane imparatorluk yolunu takip etmek için İsa'nın yolundan ayrıldığı suçlaması yapıldı. Bu suçlamayı yapacak olan, herhangi bir Katolik olmayan Hristiyanın, İsa'nın hayatındaki mahut 'çöldeki iğva' faslından istifade etmesi tabiidir, ki İsa'ya orada, şeytan tarafından iğva edilmek için, dünyevî kudret teklif edilmiş ve o bunu reddetmişti. Dostoyevsky'nin hikayesindeki İsa bu teklifi reddettiği için azarlanmaktadır. St. Luke inci-linde anlatıldığı şekli ile bu vakıanın hikayesi şöyledir (4 : 1-13) :

Ve İsa Ruhü'l-Kudüsle dolmuş olarak Ürdün'den döndü, habis ruh tarafından çöle (Wilderness) sevk edildi, orada habis ruh kırk gün boyunca O'nu iğvaya çalıştı. Ve o günlerde O hiçbir şey yemedi : ve o günler bitince, daha sonra acıktı. Ve habis ruh ona dedi, eğer sen Tanrı'nın oğlu isen bu taş emir ver ki ondan ekmek yapılırsın. Ve İsa ona şöyle diyerek cevap verdi, yazılmıştır ki, insan sadece ekmekle yaşayamaz, fakat Tanrı'nın her kelimesi ile yaşar.

Ve habis ruh, onu yüksek bir dağa çıkararak, bir dakika içinde ona dünyanın bütün krallıklarını gösterdi. Ve habis ruh O'na dedi, bütün bu gücü sana vereceğim, şan ve şöretlerini de; çünkü bu bana teslim edilmiştir, ve kime istersem vereceğim. Eğer bu sebeple bana kulluk etmeyi kabul edersen, hepsi senin olacak. Ve İsa cevap verdi ve O'na dedi, defol Şeytan : zira yazılmıştır, Sen Mevlan olan Tanrı'ya ibadet edeceksin, ve sadece O'na kulluk edeceksin.

Ve o Kudüs'e getirdi O'nu, ve O'nu mabedin tepesine çıkardı, ve O'na dedi, Eğer Sen Tanrı'nın oğlu isen, kendini buradan aşağı at; zira yazılmıştır, O meleklerine sana bakmak, seni muhafaza etmek vazifesini ve-

recek; ve onlar ellerinde seni yukarı kaldıracak, hiçbir zaman ayağın bir taşıcı değimesin diye. Ve İsa cevap olarak ona dedi, denilmiştir ki, Efendin Tanrı'yı iğva etmeye kalkışma.

Ve habis ruh bütün iğvalarını bitirince, bir müddet için ondan ayrıldı.

Dostoyevsky'nin bu vakayı kullanış tarzı mahirane ve parlaktır. Hikaye İncil'deki biçimi ile, her nekadarkı yüksek ehemmiyetli aşikar ise de, nisbeten küçük bir aks-i sadaya sahiptir. İsa bu iğvaların her birine, gerçekten iğva edilmiş olduğunu hiç de imâ etmeyen bir şekilde, kolayca karşı koyar. Zaten nasıl ayartılabildi? - zira şeytanın O'na sunduğu şey, görüleceği gibi, sadece kendisinin tatmin olmasına yarayabilir, bu ise O'nun gibi ilahî mükemmeliyete sahip bir şahıs için pek iğva edici değildir. Ancak, eğer habis ruhun teklifi, sırf İsa'nın kendi için değil de beşeriyetin hatırı için olursa, bu gerçekten bir iğva teşkil eder. Zira o zaman İsa, kendisine sunulan güçleri, maddî geçim, otorite ve mucizeyi reddetmekle beşeriyeti meşakkat, nifak ve şüpheye mahkum ettiğini bilmektedir. Ve bu zor kadere insanları üzerine, yeryüzünde geçici bir saadet olsun vaad edemeyen, sırf mücerred birşey uğruna yüklemektedir, yani, hürriyet, uğruna - **iyi ve kötüyü bilme ve bunlardan birini tercih edebilme ve kurtuluşu erasıdırma hürriyeti**. İsa insanların kalpleri ve zihinleri üzerinde hakimiyet kurmak için insanların hoşnutluğu namına elde edilen dünyevî güçlerin kullandığı usulleri değil fakat sırf onların hür imanına (freely given faith) dayanarak tercihinin yaptığı zaman, insanlığa çok ağır bir yük ve büyük bir imtihan tahmil ettiğini bilir. Böyle anlaşıldığı takdirde, direndiği ayartma gerçek bir iğvadır, ve onun yaptığı tercih, hatta ilahî bir varlık için bile, zor olduğu düşünülebilecek bir tercihtir - öyle bir ilahî varlık ki ulûhiyet-i zatı beşeriyete karşı sevgisinin tamlığı ile ifade ediliyor.

Ve Dostoyevsky'nin hikayesindeki, İsa'nın maruz kaldığı iğva teşebbüsünün tabiatını bir kere anlayınca, biliriz ki biz de bunun için de imâ edilmişizdir - 'biz dahi pasif emniyet ile hürriyet arasında kendi şahsî tercihinizi yapmalıyız. Ve bu seçim, Dostoyevsky'nin çizdiği sınırlar içinde karşılaştığımız hali ile, hiç de basit değil, zira Engizisyoncu kendi davasını öyle bir tarzda ortaya koyuyor ki akıl ve insanî duygular İsa'dan ziyade onun safındadır. Onun, "insanları besle, ondan sonra onlardan fazilet iste" şeklindeki ifadesinde, hem insanî sempati hem de akıl-i selim bulunduğunu görmezlikten mi gelmeliyiz? Bugünlerde bütün aydınlar, '**hiç bir suç yoktur, o halde günah da yoktur, sadece açlık var**', diye inanmaya ve şimdilerde öğrendiğimiz ifade ile, '**anti-sosyal davranış bir suçlu ve ya günahkar olmaya mahkum olan şahsın içinde yaşadığı şartlarla açıklanamaz**' diye inanmaya temayül etmiyorlar mı? Biz akıllıca bir politik ve sosyal organizasyonun, şahsî ve amme hayatındaki tansiyonu yok ede-

ceği; ve böylece hem şahıslar hem de milletler arasında barış ve nezih davranışlar meydana getireceği inancına kolayca kapılırsınız.

Kısaca, aklı ve ahlakî zeminde anladığımız ve hissettiğimiz şekli ile, Büyük Engizisyoncu bize arzu ettiğimiz şeyi, münasip bir şekilde sahip olmamız gereken ve pekala elde edebileceğimizi hissettiğimiz bir şeyi sunuyor; bir yeryüzü cenneti imkanı vaad eden bir sosyal düzen. Halbuki biz bunu, tabii reddediyoruz, o halde bunu niçin reddediyoruz?

Bu suale cevap vermenin yollarından biri de, bundan yüzyıllarca önce teşkil edilmiş olan iki çarpıcı ifadeyi hatırlamak olacaktır. Bu iki ifade de, Adem'in Bilgi Ağacının meyvesini yiyişi, iyi ve kötünün bilgisini elde etmesi yüzünden, Cennette yaşama imtiyazının kaybedilmesi hikayesine telmihte bulunmaktadır. Adem'in günahı, "felix culpa", mesut günah olarak adlandırılmaktadır; insanın düşüşü, ki bu proses içinde bu günaha yol açmıştır, "talihli düşüş" sayılmıştır. Bu günahın 'mesud' ve bu düşüşün 'talihli' bir düşüş sayılmasının sebebi ise, bu sayede İsa'ya, insanı, masumiyetini kaybetmesinden önceki halinden daha asil bir varlık haline getirmek suretiyle, insanlığın bağışlanması ve kurtuluşunu gerçekleştirme fırsatı vermesidir. İnsanın tabiatı hakkında söylediklerinden müteessir olmak için, bu fikrin dinî muhtevasını kabul etmek şart değil - İnsan iyi ve kötü hakkındaki bilgisinin, ve bunlar arasında bir tercih yapma ıstırapının ve yanlış seçim yapmanın, doğuracağı neticelerin ağırlığını taşımadıkça tam bir insan sayılmaz. Büyük Engizisyoncu, insanın mutluluk için hürriyetinden vaz geçmesinden bahsediyor, ve bilhassa 'iyi ve kötüyü' bilme ve bunlar arasında, acı çekerek de olsa, bir tercih yapabilme hürriyeti'ni kastediyor. Onun Yeryüzü Cenneti'nin bütün gayesi, hürriyetin intac ettiği ıstıraplardan insanı kurtarmaktan ibarettir. Biz onun teklif ettiğini reddediyoruz, çünkü bunu kabul etmek, hürriyetin verdiği insanî varlığımızı kaybetmek manasına gelir.

Dostoyevsky, şüphe edemeyiz ki, bizden hürriyetten vaz geçmeyi reddetmekten daha fazlasını beklerdi; O bizim şuna inanmamızı isterdi ki **bir devletin, halkının, maddî refahı için attığı her adım ile, o devletin halka, pasifliğe, bağımlılığa ve ruhi tükenmeye daha fazla yaldaqmış olur**. O bize sadece en aşırı uçları göstermek, "**vahşet**" (wilderness) içinde ruhi hürriyet ile birlikte bir hayat, yahut '**cemiyet içinde bir köle hayatı**' tercihinin takdim etmek bakımından, hikayesindeki Şeytan - Engizisyoncu ile mutabıktır. Sanatının tesiri gerçekten kuvvetlidir, ve biz onun nüfuzu altında iken, beşeriyetin gerçekte böyle tadil edilemez iki alternatifle, karşı karşıya, ve diyebiliriz ki, bu kadar basit bir şekilde, 'mutlak' tercihler yapmak zorunda olmadığı gerçeğini hatırlayabilmemiz oldukça büyük bir zihin gayreti gerektiriyor.

Edward Wasiolek'in 'Büyük Engizisyoncu' tefsiri

D. H. Lawrence "Büyük Engizisyoncu'nun Hikayesi"ni, John Middleton Murry'nin tavsiyesi üzerine ilk defa 1913'de okudu. J. M. Murry, "Dostoyevsky'nin düşüncesinin bütün anahtarı, bu büyük Engizisyoncu Hikayesindedir." diyordu. Parçayı okuduktan sonra, Lawrence, Murry'e sordu, "Neden? Bu hikaye bana manasız bir şey olarak görünüyor". O, hikayeyi rahatsız edici "Kinik şeytani" bir pozisyonda görmüştü. Fakat daha sonraları, her okuyuşunda daha ziyade gerçek ve daha ziyade üzücü bulmaya başladı. Gerçek ve üzücü; Çünkü, büyük engizisyoncu haklı ve İsa haksızdı. Daha sonraki yorumu, büyük Engizisyoncuyla İsa'yla yaptığı düellonun galibi olarak gören, tenkidî görüşlerin büyük bir kısmını temsil edebilecek mahiyettedir :

"O zamandan beri Karamozof Kardeşleri iki defa daha okudum, ve her seferinde daha kasvet verici buldum, çünkü heyhat, hayatın gerçeğini her seferinde daha keskin ve daha acı bir şekilde aksettiriyordu. İlk okuduğumda dehşet verici bir 'romance'dan ibaretti. Şimdi, Büyük Engizisyoncu'yu bir kere daha okudum ve kalbim karardı. Bu hikayeyi, hala sefil bir 'kinik-şeytani' gösteri olarak görüyorum. Fakat bu görünüşün altında, İsa'nın cevap verilemez nihai tenkidini işitiyorum .Bu hikaye kahredici bir hülasadır, çünkü beşeriyete dair büyük bir tecrübenin neticesinde yazılmıştır. İllüzyona mukabil realite, ve illüzyon İsa idi, halbuki tarih ona gerçeğe karşılık vermektedir."

Ve; "Engizisyoncunun, Dostoyevski'nin İsa hakkındaki nihai görüşüne tercüman olduğundan şüphe edemeyiz. Bu görüş, menfi bir şekilde, şudur : İsa, sen yetersizsin, insanlar senin görüşlerini tashih etmeli. İsa hikayenin sonunda Engizisyoncu'ya af öpücüğünü verir, tıpkı Ayyoşa'nın İvan'a yaptığı gibi."

Lawrence, Büyük Engizisyoncu'nun yanında yer alır ve böylece karanlık ve tahripkarlık ruhunun yanında yer almış olur. Aslında istemeye istemeye onun tarafını tutmaktadır. (Dikkat ederseniz yukarıda 'hayatın gerçeğini daha keskin ve acı bir şekilde aksettirmek' ibaresini kullanmaktadır) zira, O insanın daha farklı olmasını arzu ederdi. Büyük Engizisyoncu'nun yanında yer almakla, kendisinin, insanı; zayıf, köle ruhlu ve kendi kendini aldatan, yani; ölümsüzlükten, gerçek hürriyetten ve kurtuluştan vazgeçen bir varlık olarak kabul etmiş olduğunu görebilecek seviyededir. Hatta daha da fazlası, Lawrence, tıpkı Büyük Engizisyoncu'nun gerçeklerini tercih eden diğerlerinin de karakteristik olarak yaptığı gibi, Dostoyevsky'nin de bu kanaatte olduğunu göstermeye gayret eder.

Biz biliyoruz ki, Lawrence'nin tefsiri Dostoyevsky'nin yapmak istediği

şey değildir, en azından O'nun şuurlu bir şekilde yapmak istediği bu değildir, fakat enteresandır ki, Büyük Engizisyoncu'nun fikirleri bu kadar çok meşhur münekkit tarafından tercih edilmiş -ve Dostoyevsky'e izafe edilmiştir - ve üstelik bu münekkitler, çok farklı felsefi ve kültürel çevrelere mensupturlar. Leo Shestov'un 'Dostoyevsky ve Nietschze' kitabının tamamı, Dostoyevsky'nin ateist kahramanlarının tarafını tuttuğunu ispat etmeye hasredilmiştir. Ve Rozanov aynı şekilde Dostoyevsky'nin Büyük Engizisyoncu'nun tarafında olduğuna kanidir. 'Büyük Engizisyoncu'nun Menkıbesi'nde Rozanov diyor ki : "Dostoyevsky öldüğü zaman, ruhunun sırrını beraberinde mezara götürmedi, ölümünden önce adeta ruhunun sırrını ifşa eden bir içgüdüye tabi olarak, bize şaşırtıcı bir sahne bırakmıştır ki bu sahne vasıtasıyla Ayyoşa'nın İvan'a söylediği "Ve sen de onunlasın" sözlerinin, bu kadar açık bir şekilde Engizisyoncu'nun tarafını tutan yazarın kendisine de tatbik edilebileceğini anlayabiliriz."

Dostoyevsky'nin bu şuurlu maksadına karşı, (yine aynı şekilde) çok fazla sayıda meşhur okuyucunun isyan etmesi, tefsir farkları mahfuz kalmak kaydıyla Dostoyevsky'nin kendi düşüncesinin zıddı olan görüşleri de ne kadar kuvvetli ve ikna edici bir şekilde tasvir edebildiğini de göstermektedir.

Büyük Engizisyoncu konuşmasını bitirmeden önce, bütün insanlığı İsa'sı sadece seçilmiş bir azınlığın İsa'sı; insanlık için ızdırap çekmeye gelmiş olan İsa, insanlığa sadece ızdırap getiren birisi; ve merhametin İsa'sı, lakayt ve insanlıkla ilgilenmeyen bir İsa haline dönüşür. Büyük Engizisyoncu'nun ortaya koyduğu tavrı için 'İsyan' tabiri kafi derecede kuvvetli değildir : Guardini'nin "mütecaviz" tabiri daha iyidir, fakat aslında onun tavrı bundan da serttir. Bu, İsa'yı İsa yapan vasıflardan soyarak kendisine maletmektir. Bütün insanlığı seven ve onlar için, ızdırap çeken ve onlar için sadece hayatını değil ve belki hatta ebedi hayatını da kurban eden kişi İsa değildir, aksine Büyük Engizisyoncu'dur. Rollerin bu tersine dönüşü nihai metinde sadece ima edilmiştir, ve Dostoyevsky'nin Karamozof Kardeşler için yaptığı müsveddelerde ise bu kontrast daha barizdir. Bu müsveddelerde Büyük Engizisyoncu İsa'ya şöyle der : "Biz senden daha ziyade insanız, biz yeryüzünü seviyoruz", 'Ben insanlığı senden fazla seviyorum'. Büyük Engizisyoncu sadece kendi gerçeğini İsa'nın gerçeğiyle karşılaştırmakla kalmıyor, ayrıca o, İsa'nın ulaşamadığı gerçektir : O Nur ve hakikat, İsa hata ve zulümatdır. Müsveddelerde Büyük Engizisyoncu, İsa'yı cehennem ve kötülüğün güçleriyle aynileştirecek kadar ileri gider : "Sana söyleyecek sadece bir tek sözüm var : Seni cehennem kustu, sen bir zındıksın!", Büyük Engizisyoncu'nun argümanı

(*) E. Wasiolek Dostoyevsky, The Major Fiction, Massachusetts, 1964, s. 164-171.

tembellere mahsus retorik kaidelerine ve ucuz hilelere istinad etmemektedir; bazılarının iddia ettiği gibi mütenakız da değildir. Mantık onun safindadır, İsa'nın değil; mamafih aslında, ikisinin de nihai gerçeği Mantık'tan daha fazlasını gerektirmekteyse de Lawrence, Shestov, Guardini, Rozanov ve pek çok başka meşhur münekkit İsa'ya karşı Büyük Engizisyoncu'nun yanında yer almışlardır. Çünkü onun argümanı çok kuvvetli ve cevap verilmez cinstendir. Ve onlar bunu Dostoyevsky'nin pozisyonu İsa'nın lehinde tasvir etmek arzusuna rağmen yapmaktadırlar. İsa'nın argümanında bir zayıflık yoktur ve fakat Büyük Engizisyoncu'nun argümanında da bir zayıf nokta yoktur. Mochulsky Büyük Engizisyoncu'nun, beşeriyet sevgisinden hareket ederek münakaşa ettiğini fakat, beşeriyeti zayıf, ve köle ruhlu tasvir ettiğini ve bu sebeple de argümanının yanlış olduğunu söylerken açıkça bir non sequitor (bu hükümden bu çıkmaz manasına) hüküm vermektedir. İnsan zayıf ve köle ruhlu olanı sevebilir ve belki de acıdığı için daha fazla sevebilir. Büyük Engizisyoncu'nun argümanının kendi kendisiyle mütenakız olduğunu göstermeye çalışarak, Dostoyevsky'yi haklı çıkarmaya gayret edenler Büyük Engizisyoncu'yu anlamıyorlar, Dostoyevsky'yi de anlamıyorlar. Dostoyevsky İsa'yı tasvir edebileceği yegane vaziyette tasvir etmiştir ve İsa'nın ortaya koyduğu gerçek, Büyük Engizisyoncu'nun gerçeğini; Büyük Engizisyonun gerçeğinin İsa'nın gerçeğini yokettiğinden daha ziyade tahrip etmiyor (yani eşit durumdadır). Biz burada insan tabiatını anlamamın iki farklı usulü üzerinde düşünürüz, ve bunların her ikisi de netice vermez; İnsan bunlardan birini tercih edecek durumda değildir. Çünkü, bunlardan hiç biri beşeriyetin umumi kabulünü görecektir durumda değildir. Bu husus Büyük Engizisyoncu'nun hakikatinin tabiatı anlaşılacak ve görülmek suretiyle daha fazla tebellür edecektir ki, bu hakikat insicamlı, tam ve çok da ikna edicidir.

İsa, insanları kendisini numune-i imtisal olarak takip etmeye davet etti ki, bu misalin özünde onun çölde şeytanın üç ayartmasını reddedişi vardır: Yani (1) Taşları ekmeğe çevirmek, (2) Bir mucize göstermek suretiyle kendi ilahi menşeiini ispat etmek, (3) Dünyevî saltanatın gücüne tapınmak hususunda şeytanla mutabık olmak. Bunun yanı sıra, şaşılacak bir şeydir ki, pek çok önemli münekkit, bu üç ayartma teşebbüsünü, Dostoyevsky'nin bunları anladığı manada - her ne kadar tek bir dikkatli okuyuş bunları apaçık gösterecek ise de - anlayamışlardır. Bir takım yanlış sebeplerle - Magarshack ve Rahv buna misaldir - bir çok münekkit bu üç iğva teşebbüsüne karşılık olarak "mucize, esrarengizlik ve otorite" kelimelerine takılıp kalmışlardır. Halbuki, Dostoyevsky'e göre diğer ikisi sadece ikinci iğvayı desteklemektedir: İnsanın ispat için duyduğu daimî ihtiyaç veya iman etmeden önce iman ettiği şeyin kesinlikle gerçek olduğunu bilmek istemesi. Bu aldatıcı ispat şeklinin daimi enstrümanları her

zaman, mucize, esrar ve otoritedir. Rahv'ın anlayış tarzı bu bakımdan diğerlerini de temsil edecek niteliktedir: "Şeytanın çölde onu iğva etmek için başvurduğu üç kuvvet mucize, esrar ve otoritedir; insanların vicdanını yok etmek ve onu kendi menfaatlerine esir etmek için kullanılan asli usuller".

Bu üç iğva hür bir imanın üç büyük sınırınıdır. İsa'nın verdiği misal, hür bir şekilde verilen imandır; ekmeğin, mucizelerin, dünyevî saltanatın kolektif gücünün desteğine ihtiyacı olmayan bir iman şekli. İsa insanları kendisine bu şekilde bir imanla inanmaya davet etti. Fakat İsa, Büyük Engizisyoncu'ya göre, insanın tabiatını korkunç bir şekilde yanlış anladı. Zira 15 asırlık beşeri macera ispat etmiştir ki, insan tam da bu tabiatı yüzünden İsa'nın talep ettiğini yerine getirmeye muktedir değildir. İnsanlar daima feryat etmişlerdir -Dostoyevsky'nin zamanında da ediyorlardı: "besleyin bizi, o zaman ahlaklı olacağız", ve insanlar asla hür bir seçimin korkusunu ve endişesini değil, bilakis mucizelerin, esrarın ve otoritenin kesinliğini her zaman talep etmişlerdir. Ve onlar daima yalnız kalmaktan korkmuş, herkesle birlikte tapınmanın getirdiği koyunlara mahsus konforu ölesiye arzu etmişlerdir. İsa daima, insanlardan, yalnızlıktan ve görülmeyen şeylerin mevcudiyetine (imandan) korkmamalarını, sadece kalplerinden gelen hür hareketin desteğinde iman etmelerini istemiş, fakat insanlar daima maddi konforu, rasyonel ispatın kesinliğini ve kolektif ibadetin emniyetini tercih etmişlerdir.

Fakat insanların tabiatı öyledir ki, İsa'nın talepleri onun kuvvetinin çok ötesindedir ve İsa'nın bu hür iman talebi, sadece insanın lüzumsuz ızdırablara gark olmasına yol açabilirdi. 15 asır isbat etmiştir ki, sadece bir avuç insan İsa'nın verdiği misali takip edecek kadar kuvvetli idi, ve geri kalanlar onu asla takip edemeyecekti. Bundan şu çıkmaktadır ki, ve büyük Engizisyoncu bu suçlamayı tekrar tekrar yapmaktadır, İsa öyle davranmıştır ki sanki o insanoğlunu hiç sevmemektedir, sanki o sadece müstesna bir kaç kuvvetli ve hür insanı dikkate almıştır ve fakat onun bu müthiş hürriyetini taşımaya gücü yetmeyen milyarlarca insana hiç aldirış etmemiştir. Bundan şu da çıkmaktadır ki İsa, ya insanın tabiatını yanlış anlamıştır, veya onu anlamış olmasına rağmen ona lüzumsuz ızdırapları yüklemiştir. Eğer birinci şik doğru ise, o zaman o İsa değildi; ikinci şik doğru ise o zaman o insana değer vermeyen bir zalimdi.

Eğer Büyük Engizisyoncu sadece, insanın köle ruhluluğunu İsa'nın hürriyeti ile; insanın, vücut ve vicdanının huzur ve konforu için duyduğu koyuncu arzuyu, İsa'nın ızdırap çeken vicdan ve vücuduyla; insanın zayıflığını, İsa'nın kuvvetiyle mukayese etmiş olsaydı; o zaman onun İsa'ya karşı yaptığı argümande çok az cazibe olacaktı. Hatta biz 20. Asır insan-

ları dahi, henüz kuvveti zayıflığa, hürriyeti köleliğe tercih edecek kadar yürekleşmiş değiliz. Hayır, Büyük Engizisyoncu'nun fikirlerinin cazibesi daha da derinlerde yatmaktadır; ve Lawrence ve Shestov - bir çok şeyleri Büyük Engizisyoncu'yu taklit ederek fırlatıp atmaktadırlar - bu cazibeyi hissetmişlerdir. Onlar da İsa'nın hürriyetini, güzelliğini tercih edeceklerdi, fakat Büyük Engizisyoncuyla birlikte onlar da görmektedirler ki bu, **insanın ne olmak istediği meselesi değil, bilakis ne olduğu ve ne olabileceği meselesidir.** Onlara göre bütün Tarih göstermektedir ki, insan Büyük Engizisyoncu'nun tasvir ettiği gibidir. İsa'nın olmasını talep ettiği gibi değil.

Büyük Engizisyoncu'nun argümanındaki, fundamental, samimi ve inandırıcı cazibeyi görememe hatasıdır ki -ben Dostoyevsky'nin bunu gördüğüne kani'im - Dostoyevsky'nin taraftarlarının yanlış öncüllerden hareketle İsa'yı desteklemek için münakaşa etmelerine yol açmıştır. İnsanın hangi tasvirinin daha cazip olduğu konusunu temel alarak münakaşa etmek ve bu temele istinaden gerçeği İsa'ya atfetmek faydasızdır. Böyle bir münakaşada Büyük Engizisyoncu, İsa'nın insan anlayışının kendisininkinden daha cazip olduğunu ilk tasdik eden kimse olacaktır; fakat haklı olarak iddia edecektir ki, bu husus İsa'nın bir nebze dahi haklı olduğunu göstermez. Mesela, Mochulsky haklı olarak diyor ki, İsa olmaksızın asli olarak ne insanlık ne beşeri vasıflar ne de sevgi olamaz. Büyük Engizisyoncu insanı zayıf ve köle ruhlu olarak gördüğü için veya insanı küçümsediği için hatalı değildir. İnsanların saadeti için çalıştığını söylerken, aynı zamanda insanı zayıf ve köle ruhlu olarak görmekle bir paradoksa da düşmemektedir. O insanı olduğu gibi sevmekte, olması gerektiği şekilde değil; ve o insanın zayıflığını melankolik bir gerçek olarak kabul etmektedir, çünkü bu bir gerçektir. Büyük Engizisyoncu ancak onun insan tabiatı hakkındaki görüşü yanlış olduğu takdirde haksız olur. Ne mantık, ne de tarihi gerçekler ona karşı değil. Görülen şeylerin şahadeti tamamen onun tarafındadır. Fakat İsa kendi gerçeğini asla **görünen şeylerin şahadetine dayandırmaz, bilakis kaybın şahadetine istinad eder.**(1) Şeytanın ikinci iğvası ispat talebi idi, ve fakat İsa insanlara (bu hususta), hürriyeti ve rasyonel ispatın gereklerini reddetmek için mücadele etmeyi vazetmektedir. Onlara vazettiği ile onlardan talep ettiği şey aynıdır. (Yani: onlardan aklın teminatı olmaksızın kendisine de iman etmelerini talep etmektedir.) Onlardan kendi tabiatlarının üzerine yükselmelerini, tabiatlarını İsa'nın tabiatına benzetmelerini talep etmektedir ve insanlar bunu ancak onun da yaptığı gibi yapabilirler: Yalnızlık, dehşet ve endişe içinde (çöldeki İsa gibi). İnsanlar onun direndiği şey için ölesiye arzu duymaktadırlar: doğru davrandıklarına güvenebilecekleri şekilde, fiillerinin sağlam temellere dayanması; inanmadan önce haklı olduklarının

kendilerine temin edilmesi, öyle ki, hür bir vicdanın teröründen ve endişesinden bu şekilde kurtulabilirler, ve bu suretle, diğerlerinin de, en iyisi, bütün diğer insanların da aynı şeyi yaptığını bilmenin konforuna sahip olabilirler. Fakat İsa farklı bir şey talep etmektedir: her ne kadar bütün insanlar size karşı çıkarlarsa da, ve her ne kadar tarih bunun imkansız olduğunu söylerse de, kalbin fısıltısını seç, her ne kadar bu seçim çok kesin olarak yalnızlık, endişe ve ümitsizlik içinde, ve İsa'dan başka klavuzun olmaksızın olacaksa da. Bu mantığa ve tarihe ve diğer misallere karşı seçim, İsa'nın hürriyetidir (İsa'nın iman hürriyetinden kasdedtiği şey) bu niye hürriyettir, çünkü Dostoyevsky için hürriyet başka hiç bir şey tarafından detemine edilmeyen şeydir. Dünyevi konfor şartına dayanan, bir hırs için, mucizenin, esrarın, otoritenin önceden verdiği teminata dayanan veya komşunuzun da sizin yaptığınız gibi inanması şartına dayanan seçim, seçim değildir. Dostoyevsky için hür bir iman kayıtsız şartsız bir imandır; O öyle bir imandır ki, sadece kalbin hür hareketini tanır.

Dostoyevsky daha önceleri asla kendi görüşünü böyle takdim etmiş ve okuyucularını bu kadar zor bir seçime zorlamamıştı, çünkü daha önce asla kendi rakiplerinin hakkını bu kadar fazla teslim etmemişti. "Yeraltından Notlar"da rakiplerine bu kadar çok hakikat payı vermemişti; ki orada rakipleri, katı, aptal ve kölece tabii kanunların cazibesine kapılmış olarak tasvir edilir; "Suç ve Ceza"da da bunu yapmamıştır, ki orada İsa'nın haklı olduğunu ve Raskolnikov'un haksız olduğunu ispatlamaya hırslı bir şekilde gayret etmiştir; "Ecinniler"de de rakiplerine bu kadar hak vermemişti. Hürriyetin rakipleri, sosyalistler, hicvedilmek suretiyle zalimce ezilmişlerdir ve İsa'nın rakipleri, Stavrogin ve Kirilov, kendi kendilerini tahrip (intihar) yoluna sürüklenmişlerdir. Büyük Engizisyoncu'nun Monoluğu İsa'ya karşı bir argümandır ve Dostoyevsky'nin bu noktaya gelinceye kadar yazdığı her şeye karşı bir argümandır. Zira Büyük Engizisyoncu, o zamana kadar yerleştirmek için o kadar çok çalıştığı bütün öncülleri Dostoyevsky'e bağışlar. Sırf Dostoyevsky'nin tarif ettiği insan tabiatının İsa'yı değil ancak bir İsa taklidini destekleyebileceğini göstermek için. İnsan bir asidir, Dostoyevsky'nin "Yeraltından Notlar"da gösterdiği gibi, fakat o isyanından yorulacaktır; ebediyete susamıştır, fakat o ebediyetin sadece bir taklidine tahammül edebilir ve gerçekte de bunu kabul edecektir; Hürriyete susamıştır, fakat sadece bir hürriyet illüzyonunun ızdırabını çekebilir; Ne huzur ne de eşitlik bulacaktır sosyalizmde, fakat sosyalizmi kabul edecek, çünkü sosyalizm ona **sahte** bir huzur ve eşitlik verecektir.

Bu Dostoyevsky'nin Tanrı'ya karşı koyduğu nihai ifadedir. Dostoyevsky, tarafsızlık ve samimiyetle burada kendi düşüncesiyle karşı karşıya gelmekte ve şimdiye kadar inşa ettiği her fikri yeniden denge du-

rumuna koymaktadır. Bu onun, görülen şeylerin şهادeti ve insanoğlunun keder verici zayıflığı ve kendi kendisini kandırmak için sahip olduğu sonsuz kapasite ile nihai hesaplaşmasıdır. Sadece, hapisaneden bir arkadaşına yazdığı sözler, nihayette onu destekleyen - bütün hayatı boyunca olduğu gibi - ve dünyasının dayandığı şeyler olarak baki kalmaktadır: "Eğer herhangi birisi bana ispat etseydi ki, İsa gerçek dışıdır ve gerçekten de vaziyet öyle olsaydı ve gerçek İsa'ya uymasaydı, o zaman gerçeğin yanında yer almaktansa İsa ile kalmayı tercih ederdim."

(1) Ellezine yu'minûne bi'l-gaybi: Onlar ki gayba iman ederler! Şeklindeki Kur'an ayetinde dahi imânın bu husûsiyetine işâret edilmiştir.
(Bakarâ Sûresinde).